

- розробка системи фінансової підтримки підприємницької діяльності, включаючи формування стартового капіталу; створення сприятливих умов для зовнішньоекономічної діяльності;

- упровадження прогресивної системи підготовки кадрів для підприємницької діяльності.

Висновки. У Васильківському районі спостерігається збільшення кількості малих підприємств на 5% за рахунок проведення державної реєстрації за 2010 р. Збільшення обсягу надходжень до бюджетів всіх рівнів від діяльності малого підприємництва на 4% за рахунок розширення робіт та послуг, які надають зареєстровані суб'єкти підприємницької діяльності. Обсяг надходжень до бюджетів всіх рівнів збільшився на 1,19 %. Запроваджується всебічна підтримка та розвиток середнього та малого підприємництва. Частка податкових надходжень від діяльності малого підприємництва за 2010 р. становила 45,4%. Варто зазначити, що у Васильківському районі зберігається тенденція активного розвитку підприємництва, що є наслідком забезпечення сприятливих умов місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування для його функціонування. Також в районі забезпечується реалізація принципів державної регуляторної політики при плануванні, підготовці аналізів впливу проектів, регуляторних актів, врахуванні громадської думки, та відстеженні впливу таких актів на підприємницьке середовище.

1. Бойчик І.М. Економіка підприємництва: навчальний посібник / І. М. Бойчик. - [2-е вид]. - К.: Атіка, 2006. - 528 с.

2. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналій. - К.: Т-ва «Знання», 2003. - 302 с.

3. Комарницький І. М. Організаційно-економічний механізм розвитку підприємництва / І. М. Комарницький. - Ужгород: вид-во «Латент», 2000. - 224 с.

4. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання: навчальний посібник / [Л. І. Воротіна, В. С. Воротін, Л. А. Мартинюк, Т. В. Чернях]; за редакцією проф. Л. І. Воротіної. -

[3-е вид]. - К.: Економічний університет, 2004. - 308 с.

5. Головне управління статистики у Київській області [електронний ресурс]: геополітична характеристика Васильківського району за 2010 рік.

<http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua/content/p.php3?c=464&lang=1>

6. Офіційний веб-сайт Київської державної адміністрації [електронний ресурс]: Програма розвитку малого підприємництва у Київській області на 2010-2011 роки.

<http://kyiv-obl.gov.ua>

УДК 911. (477.8)

Лозинський Р.М.

ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано сучасну структуру географічної освіти у вищих навчальних закладах України. Перелічено найвідоміші географічні освітні центри, географічні факультети і кафедри. Виділено деякі найважливіші передумови, чинники та локальні особливості становлення і розвитку географічної освіти.

Ключові слова: географічна освіта, вищий навчальний заклад, географічні освітні центри.

В статье проанализирована современная структура географического образования в высших учебных заведениях Украины. Перечислены главные географические образовательные центры, географические факультеты и кафедры. Выделены некоторые важнейшие предпосылки, факторы и локальные особенности становления и развития географического образования.

Ключевые слова: географическое образование, высшее учебное заведение, географические образовательные центры.

In the article the modern structure of geographical education in higher educational institutions of Ukraine is analysed. Main geographical educational centres, geographical faculties and departments are described. Some major pre-conditions, factors and local features of becoming and development of geographical education are distinguished.

Key words: geographical education, higher educational institution, geographical educational centres

Постановка проблеми. Географічна освіта, зокрема, система підготовки фахівців-географів у вищих навчальних закладах, є основою розвитку географічної науки в країні. Дослідження структури географічної освіти та її територіальної організації в Україні виявляє важливі тенденції у розвитку географії і має значення передусім для освітнього менеджменту.

Метою статті є аналіз сучасного стану географічної освіти у вищих навчальних закладах України, зокрема, головних її структурних параметрів. Інформаційною основою статті передусім є: відомості Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України про наявність ліцензій та обсяг прийому студентів, що розміщені на електронному ресурсі “Інформаційна система «Конкурс» [2]; інформація про структуру українських вищих навчальних закладів, розміщена на їх офіційних інтернет-сторінках.

Виклад основного матеріалу. Зародження географічної освіти у вищих навчальних закладах України припадає на ХІХ ст. В цей період географічні кафедри виникали у різних частинах України, в найвідоміших освітніх центрах: Києві, Львові, Одесі, Харкові. Зокрема, в Харківському університеті ще в 1804 р. організовано кафедру статистики і географії Держави Російської, яка вважається найстарішою географічною кафедрою, що була створена на території України [6]. У Київському університеті навчальний курс «фізична географія» викладався з 1834 р., у 1938 р. створено кафедру астрономії та геодезії, у 1891 р. – кафедру фізичної географії [3]. У Львівському університеті кафедру географії створено на філософському факультеті у травні 1882 р., а з 1883 р. діяв Інститут географії [4]. У 1865 р. у Новоросійському університеті (Одеса) відкрито кафедру фізики і фізичної географії. З 1900 р., паралельно з кафедрою фізики і фізичної географії, організовано кафедру географії [5].

На сьогодні, за матеріалами інформаційної системи «Конкурс», у державі фахівців із географії (спеціальність 6.040104 – «географія») готує 27 вищих навчальних закладів України [6]. Крім того, в Севастополі, у

філіалі Московського державного університету імені М. В. Ломоносова, готують студентів зі спеціальності «географія» за російською освітньою програмою. Географічна освіта зосереджена передусім в класичних університетах (14 закладів) та педагогічних університетах й інститутах (11). Діюча система підготовки фахівців включає такі кваліфікаційні рівні: бакалавр, спеціаліст, магістр.

Майже всі навчальні заклади України, в яких готують фахівців-географів, за формою власності є державними. Система приватних навчальних закладів в Україні є значно менш розвиненою, порівняно з системою державних закладів. Приватні навчальні заклади зазвичай невеликі за кількістю студентів і переліком напрямів підготовки. Найчастіше вони здійснюють набір лише на найпопулярніші напрями і спеціальності. Географія не відноситься до найпрестижніших спеціальностей, тому що система підготовки фахівців з географії орієнтована передусім на підготовку вчителів-географів для середніх навчальних закладів. У галузях національної економіки професій, де потрібна суто географічна освіта небагато. Тому на сьогодні в Україні є лише два приватних вищих навчальних заклади, у яких здійснюється підготовка фахівців з географії: Донецький інститут соціальної освіти (м. Донецьк) і Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука (м. Рівне). Цікаво, що у Донецькій і Рівненській областях не має спеціальності «географія» у державних вищих навчальних закладах, тому, відповідно, з'явився попит на підготовку географів у приватних закладах.

Набір абітурієнтів на спеціальність «географія» здійснюють майже у всіх областях України, за винятком Житомирської. Відсутність повноцінної системи підготовки географів у цій області почасти зумовлена її географічним положенням неподалік від столиці України – Києва, найбільшого освітнього центру держави. Внаслідок цього у регіоні загалом система вищих навчальних закладів дещо менш розвинена порівняно з більшістю обласних центрів.

Вища географічна освіта розвивається в державі передусім у найбільших містах України, найвідоміших освітніх центрах: Києві, Львові, Одесі, Харкові, Сімферополі. Вищі навчальні заклади, де здійснюють прийом на спеціальність «географія», є у більшості обласних центрів (крім Житомира, Хмельницького, Черкас, Чернігова), а також у Береговому, Кривому Розі, Ніжині, Умані. Лише в Києві є два заклади, що здійснюють набір на спеціальність «географія» (Київський національний університет імені Тараса Шевченка й Київський національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова), у всіх інших містах – по одному.

Простежено дещо розгалуженішу структуру географічної освіти на заході України, порівняно з іншими регіонами. Зокрема, на заході України доволі потужними центрами географічної освіти є Львів, Чернівці, Тернопіль, Луцьк. Останнім часом доволі активно розвивається географічна освіта в Івано-Франківську, на Закарпатті (Ужгород,

Берегове). Така ситуація зумовлена, на наш погляд, трьома чинниками: історичним, географічним, демографічним. По-перше, розвиток географічної освіти і науки на заході України, зокрема в Галичині, має давню традицію, ще з XIX ст. По-друге, розвитку географії у регіоні сприяє різноманітність місцевих природних умов і ресурсів (зокрема, тут розташовані Українські Карпати, найвищі гори на території України), що певною мірою стимулює географічні дослідження та підвищує популярність географії. По-третє, активний розвиток географії, як загалом і вищої освіти в Західній Україні, має ще одне важливе пояснення – тут найбільше випускників шкіл, адже в регіоні найліпша демографічна ситуація, найвищий рівень народжуваності й, відповідно, висока частка осіб студентського віку. Тому в регіоні значно менше виникає проблем з набором студентів на перший курс «вишів», порівняно з іншими регіонами держави. Підготовку фахівців з географії здійснюють найчастіше на географічних, природничо-географічних, геолого-географічних факультетах. Географічних факультетів в Україні є всього вісім: у Київському, Львівському, Таврійському, Чернівецькому, Ужгородському, Волинському національних університетах, Тернопільському національному педагогічному університеті, Криворізькому державному педагогічному університеті. У радянський період географічних факультетів в Україні було значно менше, так само як і осередків географічної освіти. Передусім це зумовлювалося недостатньою престижністю географії в СРСР. Вона не вважалася фундаментальною наукою, що негативно відобразилося на розвитку географічної освіти. Наприкінці 80-х років XX ст. – на початку XXI ст. в Україні розвиток географічної освіти суттєво пришвидшився. Виникло чимало нових центрів, створено чимало нових географічних кафедр і декілька нових факультетів. Ще наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. XX ст. організовано (або відновлено після тривалої перерви) підготовку фахівців з географії у Кіровограді, Умані, Херсоні, Полтаві та деяких інших містах. Вже на початку XXI ст. підготовку географів розпочали вищі навчальні заклади Ужгорода, Івано-Франківська, Рівного, Донецька.

В традиційних центрах географічної освіти в Україні в цей період створено чимало нових кафедр. Найдинамічніше цей процес відбувався на заході держави, у Чернівецькому, Львівському, Ужгородському університетах. Наприклад, на географічному факультеті Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, починаючи з 1990 р., було створено п'ять нових кафедр, їхня загальна кількість зросла до семи. У Львівському національному університеті імені Івана Франка за цей ж період створено чотири нових кафедри, їхня загальна кількість зросла до восьми. В Ужгороді, в місцевому університеті, вже на початку XXI ст. створено географічний факультет у складі чотирьох кафедр, тоді як ще у 90-х рр. XX ст. не було навіть кафедри географії. Швидкий розвиток географічної освіти в останні роки існування СРСР, а також у перше

десятиліття після проголошення незалежності України, на наш погляд, зумовлений низкою об'єктивних чинників:

- існуванням незадоволеного попиту на вищу освіту на території колишнього СРСР, оскільки командно-адміністративна система Радянського Союзу обумовлювала розвиток освіти ідеологічними заборонами та обмеженням;
- комерціалізацією вищої освіти, за цих умов, в пошуках нових студентів, вищі навчальні заклади почали відкривати нові спеціальності, заповнюючи в регіонах існуючі освітні ніші;
- певним зростанням попиту на географічні знання внаслідок проголошення незалежності, зацікавлення географією України та географічним краєзнавством.

На сьогодні найбільша кількість кафедр є на географічних факультетах Київського і Львівського національних університетів – по вісім, географічний факультет Чернівецького національного університету налічує сім кафедр, Таврійського – п'ять. У 2011 р. найбільший ліцензований обсяг прийому студентів за спеціальністю «географія» мали Львівський національний університет (230 – на денну форму навчання і стільки ж на заочну), Київський національний університет (225 і 80). У цих ж закладах найбільшим був обсяг державного замовлення: у ЛНУ було 90 місць на денній формі навчання, 10 – на заочній; в КНУ, відповідно, 80 і 12 [2]. Саме ці заклади в 2011 р. мали найбільший набір студентів на спеціальність «географія».

До початку 90-х років ХХ ст. в провідних університетах України, що готували фахівців з географії, здебільшого існували кафедри фізичної географії й економічної (економічної і соціальної) географії, відповідно до поділу географії на природничу і суспільну. Тому і зараз саме таких кафедр в Україні є найбільше. Зокрема, кафедри фізичної географії (або ж кафедри з подібною назвою, із фізико-географічними спрямуванням підготовки студентів) є у Вінниці, Києві, Кривому Розі, Львові, Мелітополі, Одесі, Сімферополі, Тернополі, Ужгороді, Харкові, Чернівцях. Кафедри економічної і соціальної географії (або ж кафедри з подібною назвою) є у Вінниці, Києві, Кривому Розі, Львові, Мелітополі, Одесі, Сімферополі, Тернополі, Чернівцях, Харкові, Херсоні.

В Україні, на географічних факультетах, є чимало кафедр, які мають природоохоронне (геоекологічне) спрямування. Процес створення таких кафедр розпочався ще в період існування Радянського Союзу, внаслідок зростання зацікавленості науковців екологічною проблематикою, екологізацією географії й інших природничих наук, розвитком геоекології. Перша не лише в Україні, але загалом в колишньому СРСР, кафедра з подібним спрямування була створена ще в 1980 р. у Харківському університеті імені В. Н. Каразіна [6]. На сьогодні природоохоронне або геоекологічне спрямування відображено у назвах кафедр на факультетах у Києві, Кіровограді, Львові, Одесі, Сімферополі, Тернополі, Ужгороді, Харкові, Чернівцях.

У 90-х рр. ХХ ст. внаслідок зростання інтересу до географічного українознавства в державі розпочався процес створення кафедр географії України. Першою 1990 р. організовано кафедру географії України у Львові. Цього ж року створено кафедру географії України і картографії в Чернівцях. На сьогодні кафедри географії України (або ж з подібною назвою) є у Львові, Києві, Одесі, Чернівцях, Тернополі, Мелітополі.

До найдавніших за часом створення в Україні відносяться кафедри геоморфологічного спрямування, що відображає важливу роль геоморфології у становленні й розвитку географічних досліджень в Україні. На сьогодні такі кафедри є у Києві, Львові, Сімферополі.

Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. й особливо у перше десятиріччя нового сторіччя в Україні розпочався «бум» популярності туристичної освіти. Адже впродовж тривалого періоду в Україні, в період входження її до складу СРСР, повноцінної туристичної освіти не було. Це було зумовлено передусім особливостями розвитку туристичної галузі в колишньому Радянському Союзі, нерозвиненістю мережі туроператорських і турагентських фірм, внаслідок неринкового характеру економіки в колишньому СРСР, значною роллю самодіяльного туризму. У 90-х роках ХХ ст. в Україні виникло чимало спеціалізованих туристичних кафедр, факультетів, інститутів. Оскільки туризм має тісний зв'язок з географією, осторонь цього процесу не залишилися географічні факультети, де розпочалася підготовка фахівців з туризму, формування кафедр туристичного спрямування. Першою ще у 1990 р. створено кафедру країнознавства і туризму на географічному факультеті Київського університету імені Т. Г. Шевченка. На сьогодні кафедри туризму (або з подібною назвою) є в структурі географічних факультетів Києва, Львова, Луцька, Сімферополя, Тернополя, Ужгорода, Чернівців.

У невеликих центрах географічної освіти зазвичай існують кафедри географії, або кафедри у назві яких є слово «географія», наприклад: кафедра географії та методики її навчання (Умань), кафедра географії та геоекології (Кіровоград), кафедра географії і туризму (Рівне), кафедра географії і країнознавства (Полтава), кафедра географії, екології і методики навчання (Переяслав-Хмельницький), кафедра географії та природознавства (Івано-Франківськ). Серед вищих навчальних закладів, що готують в Україні фахівців із географії, окремо варто виділити Філіал Московського державного університету імені М. В. Ломоносова в м. Севастополі та Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II в м. Берегове. Вище уже йшлося, що Філіал Московського державного університету імені М. В. Ломоносова в Севастополі готує студентів за російською освітньою програмою. В структурі філіалу є факультет природничих наук, де на відділенні географії створено три кафедри: геоекології і природокористування; географії океану; соціальної екології і туризму. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II – національний угорський інститут, що готує вчителів для угорських шкіл Закарпаття. У цій області, у прикордонних з Угорщиною районах, живе

понад 150 тис. угорців, діє близько 70 середніх шкіл із угорською мовою навчання. Кафедру географії в інституті відкрито ще в 2006 р.

До системи географічної освіти варто віднести також підготовку фахівців за спеціальністю «гідрометеорологія» (в університетах Дніпропетровська, Києва, Луганська, Одеси, Чернівців). Тісною пов'язаною з географією є також спеціальність «геодезія, картографія та землеустрій». В 2011 р. вона була в 37 вищих навчальних закладах України, у деяких з них – на географічних факультетах.

Загалом аналіз назв географічних кафедр у «вишах» України, підводить до висновку, що він здебільшого усе ще відображає тенденції розвитку географічної освіти в колишньому СРСР й є подібним у більшості країн, що виникли після його розпаду. Зокрема, у Росії (де, за даними електронного довідника акредитованих вищих навчальних закладів, фахівців із спеціальності географії готують понад 100 вузів і філіалів [1]), також домінують кафедри фізичної географії та кафедри економічної і соціальної географії, а третіми за популярністю є кафедри природоохоронного (геоекологічного) спрямування. Натомість структура географічних факультетів (відділів, департаментів, інститутів тощо) у провідних вищих навчальних закладах розвинених країнах світу є суттєво іншою, відображаючи їхню специфіку розвитку географічної науки. Зокрема, значно більше є кафедр (чи аналогічних структурних підрозділів) суспільно-географічного спрямування: географії міст, географії транспорту, культурної географії тощо. Поширеними є кафедри регіонального аналізу (регіоналістики, регіонального розвитку, регіональної науки тощо).

На сучасному етапі важливим чинником розвитку вищої освіти в Україні є зменшення кількості абітурієнтів, оскільки у вищі навчальні заклади поступає покоління дітей, що народилися в період демографічної кризи, яка розпочалася у 90-х рр. ХХ ст. Зменшення кількості студентів не дає особливих можливостей для появи нових осередків географічної освіти в Україні. З іншого боку, їхня мережа загалом уже є близькою до оптимальної. Доволі складна ситуація з набором студентів ставить нові вимоги перед керівниками вищих навчальних закладів різних рівнів. Ця ситуація вимагає якісних змін в управлінні й, в тому числі, можливо, структурних змін на факультетах.

1. Все вузы России: справочник аккредитованных вузов [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://abitur.nica.ru>.

2. Інформаційна система "Конкурс" [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://vstup.info>.

3. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Географічний факультет [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.geo.univ.kiev.ua>.

4. Львівський національний університет імені Івана Франка. Географічний факультет [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.lnu.edu.ua/faculty/geography>.

5. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Географічний факультет [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://onu.edu.ua/uk/structure/faculty/ggf>.

6. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Геолого-географічний факультет [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www-geology.univer.kharkov.ua>.